Prečo ľudia volia populistickú radikálnu pravicu? Geografická analýza volebnej podpory populistickej radikálnej pravice v Česku a na Slovensku¹

Dominik Kevický²

Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Why do People Vote for a Populist Radical Right? Geographical Analysis of Populist Radical Right Support in Czechia and Slovakia. Nowadays, the electoral success of the populist radical right is increasing across Europe. The objective of the study is to identify social factors which can potentially explain the geographical variability of the populist radical right in Czechia and Slovakia. The empirical analysis was based on multiple regression analysis. The results have shown that populist radical right parties in Czechia have larger support in districts with a lower voter turnout in the elections to the European parliament. And the share of the population with Slovak nationality is the most crucial factor for populist radical parties in Slovakia.

Sociológia 2021, Vol. 53 (No. 6: 577-598)

<https://doi.org/10.31577/sociologia.2021.53.6.22>

Key words: *Populist radical right; theory of cleavages; grievance theory; regression analysis; Czechia; Slovakia*

Úvod

V poslednom desaťročí sa v Európe zväčšuje volebný úspech populistickej radikálnej pravice. Medzi jej úspechy sa spomína postúpenie Marine Le Pen do druhého kola prezidentských volieb vo Francúzsku, tretie miesto pre Alternatívu pre Nemecko v nemeckých voľbách do Bundestagu alebo druhé miesto pre holandskú Stranu slobody v parlamentných voľbách. Všetky tieto úspechy sa uskutočnili v rámci roku 2017.

Populistická radikálna pravica zaznamenáva úspech taktiež na Slovensku a v Česku, kde je v posledných desiatich rokoch pozorovateľný nárast jej volebnej podpory a v parlamentných voľbách dokázali byť úspešné i nové populisticko-radikálne pravicové strany (Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko, Svoboda a priama demokracia). Ponúkajú sa otázky, prečo ľudia v Česku a na Slovensku volia populistickú radikálnu pravicu? Aké sú faktory ovplyvňujú rozloženie volebnej podpory populisticko-radikálnych pravicových strán? Dajú sa k vysvetleniu rozloženia volebnej podpory populistickej radikálnej pravice v Česku a na Slovensku použiť existujúce teoretické koncepty? Tieto položené otázky sa pokúsi zodpovedať tento príspevok.

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu špecifického výskumu MUNI/A/1570/2020 Geografický výzkum dynamiky přírodních a společenských prostorových procesů.

² Korešpondencia: RNDr. Dominik Kevický, Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, Kotlářská 267/2, 611 37 Brno, Česká republika. E-mail: kevicky.dominik@mail.muni.cz

Článok sa najskôr zameria na vývoj populistickej radikálnej praveice v Európe a na predstavenie teoretických prístupov, ktoré ponúkajú možné odpovede na vyššie spomenuté otázky. Ďalej sú vysvetlené metodické postupy práce a predstavené výsledky uskutočnených analýz zakončené diskusiou nad získanými výsledkami.

Vývoj a výskum populistickej radikálnej praveice

Od konca druhej svetovej vojny politológovia zaznamenali celkovo tri vlny šírenia podpory populisticko-radikálnych pravicových strán v západnej Európe (Mudde 1996). Za prvú vlnu sa považuje nástup neofašistických a neonacistických strán v Nemecku a Taliansku krátko po vojne. Za druhú vlnu označujú šírenie v 50. až 70. rokoch 20. storočia vo Francúzsku a škandinávskych štátoch, ktoré takto protestovali proti vysokým daniam. Tretia vlna šírenia krajnej praveice nastáva v 80. rokoch nástupom radikálnych a výrazne xenofóbnych strán (Mudde 1996). Od predchádzajúcich vln sa však strany populistickej radikálnej praveice v tretej vlne odlišujú. Preto viacerí autori rozdeľujú populisticko-radikálne pravicové strany na tzv. „starú a novú radikálnu pravicu“ (Mikuš – Gurňák 2019).

Podľa Rydgrena (2007) je nová populistická radikálna praveica menej agresívna a viac než o celosvetovú neofašistickú a neonacistickú rasovú čistotu sa snaží o etnickú čistotu v rámci štátu. Tieto strany teda uznávajú aj ostatné etniká, ale iba v rámci ich vlastných národných hraníc. Nová populistická radikálna praveica sa tiež viacej pozerá na odkazy z minulosti.

Popularita populistickej radikálnej praveice začína narastať medzi rokmi 2007 a 2009 počas ekonomickej krízy. K nárastu popularity tiež napomohlo riešenie migračnej krízy v rokoch 2015 a 2016, nespokojnosť s fungovaním Európskej únie (Vasilopoulou 2018) a nárast islamofóbie (Kallis 2018) súvisiaci s teroristickými útokmi v Európe. Mikuš a Gurňák (2019) označujú toto obdobie ako začiatok štvrtej vlny šírenia populistickej radikálnej praveice, ktoré sa síce podobá charakteristikou populisticko-radikálnych pravicových strán predchádzajúcemu obdobiu, ale navyše sa zvyšuje podpora kvôli nedôvere voličov v hlavné politické strany a hľadaniu iných alternatív.

Bornschiefer (2018) poukazuje na to, že k rozvoju populistickej radikálnej praveice napomáhajú tiež globálne procesy. Jedná sa napríklad o globalizáciu obchodu a trhu alebo vplyv nadnárodných spoločností na fungovanie ekonomiky štátu. Tieto procesy z ekonomického hľadiska spôsobujú narúšanie tradičných konfliktných línií a tým sa tiež stierajú politické rozdiely medzi mainstreamovými ľavicovými a pravicovými politickými stranami. Toto stieranie rozdielov spôsobuje, že populisticko-radikálne pravicové strany môžu viac vyniknúť svojím programom, ktorý často býva namierený proti súčasnej globalizácii obchodu a zameriava sa na ochranu tuzemskej ekonomiky a

výrobcov. Oslabovanie ekonomickej problematiky v politickom súboji tiež spôsobuje výraznejšie vyzdvihovanie kultúrnych problémov, s ktorými často pracujú v svojich programoch práve populisticko-radikálne pravicové strany.

Essletzbichler, Disslbacher a Moser (2018) skúmajú vzťah neoliberalnej globalizácie a podpory populisticko-radikálnych politických subjektov. Záverom je, že populistická radikálna pravica je úspešná v regiónoch s nízkym, ale narastajúcim podielom migrantov, v starých industriálnych regiónoch, v oblastiach s výrazne zasiahnutým trhom práce ekonomickou krízou s horším procesom zotavenia a v regiónoch s vyššou nezamestnanosťou. Voličom populisticko-radikálnych strán v týchto oblastiach prekážajú ekonomické (ako napríklad deindustrializácia, voľný globálny trh) i kultúrne (akceptácia multi-kultúrneho životného štýlu, migrantov alebo LGBT komunity) aspekty globalizácie.

Na rozdiel od oblasti západnej Európy, kde sa populistickej radikálnej pravici venujú autori už od 80. rokov 20. storočia, nastáva záujem o populistickú radikálnu pravicu vo východnej a strednej Európe až na prelome 20. a 21. storočia. K prvým prácam venujúcim sa tejto problematike patrí článok Mudda (2000). Ten rozdeľuje populisticko-radikálne pravicové strany do troch kategórií, podľa ich historického zasadenia. Prvou kategóriou sú strany, ktoré majú historické základy ešte pred nástupom komunistického režimu, ako je napríklad Slovenská národná strana. Druhou kategóriou sú pravicové strany vznikajúce v období komunizmu. Do tejto kategórie Mudde zaraďuje rumunské strany Partidul Unității Naționale Române a Partidul România Mare. Do tretej kategórie zaraďuje politické strany, ktoré vznikajú až po páde komunistického režimu, ako je napríklad české Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa.

Vo svojej neskoršej práci Mudde (2005) označuje populistickú radikálnu pravicu vo východnej a strednej Európe za rasistickú a extrémistickú. Podľa neho sú dôležitými aspektami pre pochopenie populistickej radikálnej pravice štúdium subkultúr a otázky minorít v daných štátoch. Podľa Minkenberg (2002) štúdium populistickej radikálnej pravice v 90. rokoch 20. storočia v transformujúcich sa štátoch strednej a východnej Európy pripomína strelbu na pohyblivý terč a popritom aj strelbu so zhoršením videním. Toto tvrdenie zdôvodňuje špecifickým historickým a politickým vývojom, ktorý zahrňuje obdobie totalitných režimov, nedokončenú transformáciu a vývoj politického systému. Preto Minkenberg tvrdí, že použitie výskumných metód používaných pri štúdiu populistickej radikálnej pravice v západnej Európe, nie je vhodné na štúdium tejto politickej rodiny v 90. rokoch 20. storočia v strednej a východnej Európe.

Podľa Bustikovej (2018) sa populistická radikálna pravica vo východnej Európe vyznačuje tromi špecifikami oproti populistickej radikálnej pravici

v západnej Európe. Prvé je, že v rámci ekonomického hľadiska majú strany populistickéj radikálnej pravice viac názory charakteristické pre ľavicové strany, než pre strany pravicové. Druhé špecifikum je, že spájajú proces demokratizácie s udeľovaním práv pre menšiny a s ich zvýhodňovaním nad majoritnou spoločnosťou. Tretie špecifikum je, že dochádza k radikalizácii mainstreamových politických strán, ktoré potom koexistujú so stranami populistickéj radikálnej pravice.

Postupne sa problematike populistickéj radikálnej pravice v strednej a východnej Európe venujú aj autori zo skúmaných krajín. Tí sa venujú analýze populistickéj radikálnej pravice na území jedného štátu (Mareš 2003; Sum 2010; Mikuš – Gurňák 2012; Gregor 2015; Kasprovicz 2015; Krekó – Mayer 2015; Kluknavská – Smolík 2016; Mikešová 2019) alebo analyzujú populistickú radikálnu pravicu vo viacerých štátoch (Kupka et al. 2009; Mikuš – Gurňák 2016, 2019). Ich výskumy poukazujú na to, že populistické radikálne strany sa zo začiatku výrazne akcentovali na rómsku problematiku a zlú ekonomickú situáciu vo vybraných regiónoch. V posledných rokoch sa však do popredia dostáva migračná kríza, strach z islamu, ochrana kresťanských hodnôt alebo euroskepticizmus, čím sa začínajú viac približovať stranám populistickéj radikálnej pravice v západnej Európe (Polyakova 2015; Pytlas 2018).

Aké kritéria však musí strana spĺňať, aby mohla byť označená za populisticko-radikálne pravicovú? Podľa Mudda (2007) to sú nativizmus, autoritárstvo a populizmus. Nativizmus je kombináciou nacionalizmu a xenofóbie. Preto sa nativistické politické strany vyznačujú na jednej strane protiimigrantskými postojmi, xenofóbiou k národnostným, náboženským alebo iným menšinám a upozorňovaním na vonkajšie ohrozenie štátu, na druhej strane vyzdvihovaním vlastného národa a presadzovaním ekonomického protekcionizmu.

Druhým kritériom sú znaky autoritárstva. Mudde (2007) nepovažuje za znak autoritárstva nutne iba protidemokratické postoje strán, ale ako autoritárstvo berie i vieru v prísne usporiadanej spoločnosti, v ktorej sa prísne trestajú porušenia tohto usporiadania. Čiže strany akcentujú témy kriminality, prísnych trestov pre zločincov a zavedenie poriadku v štáte.

Tretím kritériom je populizmus. Podľa Mudda (2007) sa populistické strany vyznačujú delením spoločnosti na ľud a skorumpovanú elitu a výrazne podporujú vôľu ľudu napríklad snahou presadiť referendum. Populistické strany tiež glorifikujú ľud ako zdroj mravnosti a cnosti, pričom táto glorifikácia výrazne kontrastuje s kritikou elity (Stanley 2011).

Teoretické koncepty

K tradičným teóriám, pomocou ktorých sa vysvetľuje podpora politických strán, je teória konfliktných línií (anglicky *cleavages*). Lipset a Rokkan (1967) vytvorili tuto teóriu za účelom popisu vzniku politických strán v západnej

Európe v 19. storočí. Autori hovoria, že najprv vznikajú konfliktné línie rozdeľujúcu spoločnosť do niekoľkých skupín, pre ktoré vznikajú politické strany akcentujúce požiadavky danej skupiny.

Historickými kontextmi výrazne ovplyvňujúcimi spoločnosť a vedúcimi k štepeniu spoločnosti boli národná a industriálna revolúcia. Národná revolúcia spôsobila vznik dvoch konfliktných línií. Rozpor medzi štátom a cirkvou súvisel so sekularizáciou, ktorú preferovali zástancovia moderných národných vlád. Na druhej strane boli zástancovia tradičného ponímania štátu s podporou cirkvi. Dôležitú úlohu v tejto konfliktnej línii zohrával spor o kontrolu vzdelávania. Druhá konfliktná línia sporu centra a periférií vychádzala z toho, že s vznikom centrálnych vlád vznikali aj protipólne subjekty na perifériách, ktoré nesúhlasili s politikou centra. Periférne subjekty mohli získavať podporu od politických centier z iných štátov.

Zatiaľ čo konfliktné línie vzniknuté dôsledkom tvorby moderných národných vlád mali svoj základ v kultúrnych a náboženských aspektoch, tak konfliktné línie vzniknuté dôsledkom industriálnej revolúcie mali primárne ekonomický aspekt. Prvou takou konfliktnou líniou bol konflikt medzi mestom a vidiekom. V 19. storočí sa táto konfliktná línia dala chápať aj v kontexte súboja medzi vlastníkmi pôd a majiteľmi tovární a obchodníkmi, čiže ako sektorový konflikt primárneho sektoru ekonomiky so sekundárnym. Avšak klesajúca dominancia primárneho sektoru ekonomiky na vidieku v súčasnosti oslabuje sektorový pohľad na túto konfliktnú líniu. Druhá konfliktná línia sú robotníci verus zamestnávateľia, ktorá býva označovaná aj ako súboj medzi pravickou a ľavicou a vedie k vzniku základnej osi politických strán. Ľavicové socialistické a sociálnodemokratické strany vo väčšej miere podporujú záujmy robotníkov, zatiaľ čo na strany zamestnávateľov, obchodníkov a živnostníkov sa viac stávajú občianske pravicové strany (Hloušek – Kopeček 2004).

Pôvodná teória konfliktných línií popisovala systém vzniku politických strán v 19. storočí, a preto sa musela prispôbiť politickým i sociálnym zmenám v druhej polovici 20. storočia. Zmeny primárne súviseli so zmenou hodnotových postojov obyvateľov západnej Európy, pričom dôležitú úlohu zohrával nárast kvality života a nárast vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov. Tieto zmeny viedli k tomu, že sa začali dostávať do popredia viac postmaterialistické hodnoty a postoje pri rozhodovaní voličov o výbere politickej strany (Hloušek – Kopeček 2004). Tento proces viedol k vzniku nových politických skupín ako sú napríklad nová ľavica, strany zelených alebo nová pravica, pre ktoré tradičná teória konfliktných línií nebola úplne použiteľná. Vznik nových politických skupín viedol aj k ich súboju so „starými“ stranami, ktorý vytváral novú konfliktnú líniu materializmus verus postmaterializmus (Hloušek – Kopeček 2004).

Vzhľadom k týmto zmenám sa autori snažili upraviť teóriu konfliktných línií. Lijphart (1999) k tradičným štyrom konfliktným líniám pridal ďalšie tri, aj keď sám namiesto pojmu konfliktné línie používal pomenovanie ideologické dimenzie. Prvou novou konfliktnou líniou je podpora režimu. Jedná sa o konflikt medzi stranami, ktoré podporujú stávajúci politický režim a stranami, ktoré naopak požadujú výraznú zmenu režimu. Ako typický príklad proti-režimných strán Lijphart považoval západoeurópske komunistické strany, avšak v súčasnosti by sa takto dali označiť i niektoré populisticko-radikálne pravicové strany. Druhou konfliktnou líniou je zahranično-politická dimenzia, ktorá súvisí hlavne s otázkou európskej integrácie, kde sa politické strany delia na eurooptimistické a euroskeptické. Tretou novou konfliktnou líniou je už vyššie spomínaný konflikt medzi materializmom a postmaterializmom.

Vplyvom ekonomickej a migračnej krízy v Európe došlo podľa Hoogheho a Marksa (2017) k vyprofilovaniu ďalšej konfliktnej línie, ktorú nazvali ako transnacionálnu konfliktnú líniu. Táto konfliktná línia stavia na štiepení spoločnosti na zástancov európskej integrácie a podpory migrantom a zástancov protiimigračných myšlienok a euroskeptikov. Autori podotýkajú, že sa tejto konfliktnej línii nedokážu veľmi prispôbiť tradičné mainstreamové strany. Hlavnými politickými protagonistami tejto konfliktnej línie sú na jednej strane proeurópske strany zelených a liberálov a na druhej sa nachádzajú euroskeptické populisticko-radikálne pravicové strany.

Vzhľadom na to, že teória konfliktných línií bola primárne konštruovaná pre západoeurópske štáty, bolo otázkou, ako teória funguje v priestore postsocialistických krajín strednej a východnej Európy. Roskin (1993) tvrdil, že z dôvodu neustálych zmien po páde komunizmu nie je možné aplikovať teóriu konfliktných línií pre tieto krajiny. Evans a Whitefield (1995) aplikovali teóriu konfliktných línií bez špeciálnych zmien. Medzi tieto dva postoje sa radí tretia skupina autorov, ktorí aplikovali upravenú teóriu konfliktných línií (napríklad Kitschelt 1995; Evans – Whitefield 1998, 2000; Hloušek – Kopeček 2004).

Hloušek a Kopeček (2004) prišli pre priestor postsocialistických krajín s konfliktnými líniami transformácie. Prvou konfliktnou líniou po páde socializmu bol spor o podobu budúceho režimu. Táto línia popisovala konflikt medzi komunistickým režimom a protirežimovou opozíciou, pričom dôležitými ovplyvňujúcimi faktormi boli podoba a sila antikomunistického hnutia a schopnosť komunistickej strany sa transformovať na sociálnodemokratické subjekty. Táto konfliktná línia pôsobila väčšinou len krátko v prvých rokoch transformácie krajín k demokratickým režimom, ale v niektorých krajinách pretrváva v reziduálnej podobe, kedy býva označovaná ako konfliktná línia medzi komunizmom a antikomunizmom (Hloušek – Kopeček 2004). V niektorých krajinách sa spor o podobu režimu objavil aj v neskoršom období, kde ako

príklad posluží konflikt medzi mečiarizmom a antimečiarizmom v druhej polovici 90. rokov 20. storočia na Slovensku (Madleňák 2012).

Ďalšou konfliktnou líniou je socioekonomická konfliktná línia transformácie. Táto línia vznikla v dôsledku ekonomickej transformácie, pri ktorej vznikali skupiny obyvateľstva prosperujúce na tejto transformácii a skupiny objektívne alebo subjektívne strádajúce. Táto konfliktná línia bola zárodkom klasickej konfliktnej línie robotníci verzus zamestnávateľia, respektíve ľavica verzus pravica, pretože pravicové konzervatívne a liberálne politické strany preferovali rýchlejšiu transformáciu riadenej ekonomiky na tržnú a sociálno-demokratické strany skôr zohľadňovali sociálne dopady transformácie. Táto línia bola najvýraznejšia v štátoch, v ktorých ekonomická transformácia prebehla najďalej (ako napríklad Česko, Poľsko, Slovinsko).

Tretou líniou je nacionalistická konfliktná línia transformácie. Táto konfliktná línia súvisí s konfliktnou líniou centrum verzus periféria, pričom má výraznú etnickú a nacionalistickú podobu. Proti sebe stojí majoritný národ a národnostné menšiny. Táto konfliktná línia je silná v štátoch bývalej Juhoslávie, v Lotyšsku alebo na Slovensku. Hloušek a Kopeček poznamenávajú, že okrem popísaných konfliktných línií sú v postsocialistických krajinách zreteľné konfliktné línie cirkev verzus štát, mesto verzus vidiek a materializmus verzus postmaterializmus. Pri konfliktnej línii mesto verzus vidiek je otázne, či je možné ju chápať v pôvodnom význame Lipseta a Rokkana, alebo či v súčasnosti skôr viac nereflektuje konzervatívno-liberálnu konfliktnú líniu (Hloušek – Kopeček 2004).

Okrem teórie konfliktných línií existujú aj iné koncepty, ktoré sa snažia vysvetliť rozloženie podpory politických strán. Jednou z nich je teória rozhorčenia. Táto teória má dlhodobú tradíciu v odbornej literatúre o sociálnych hnutiach. Základná myšlienka teórie je, že osobná nespokojnosť a rozhorčenie stimuluje u voličov politickú participáciu a protestnú voľbu počas volieb (Kern et al. 2015). Klandermans, Roefs a Olivier definujú rozhorčenie (v angličtine *grievance*) ako „*pocit nespokojnosti s dôležitými aspektami života*“ (Klandermans et al. 2001: 42) ako je životný štandard, príjem, zamestnanie, bývanie, bezpečnosť a ďalšie. Pocit rozhorčenia u obyvateľov vyvolávajú skutočné zmeny a postavenie voliča (jeho začlenenie do určitej sociálnej triedy, rasové, náboženské zaradenie, strata zamestnania), subjektívne pocity voliča (ako sa cíti v porovnaní s ostatnými, dôvera vo vládu) a z predpokladaných problémov, ktoré volič očakáva. Subjektívne pocity voliča a jeho predpokladané problémy vytvárajú relatívnu depriváciu, ktorá sa dá charakterizovať ako rozpor medzi tým, aké ma volič predstavy o tom, čo si zaslúži a tým, čo podľa seba môže skutočne získať (Klandermans et al. 2008). Relatívna deprivácia jedného človeka sa môže postupom času vyvinúť do skupinovej

relatívnej deprivácie, pri ktorej sa nejaká sociálna skupina cíti znevýhodnená oproti iným.

Relatívnu depriváciu voličov využívajú populisticko-radikálne pravicové strany. Ivarsflaten (2008) popisuje tri typy rozhorčenia voličov, ktoré môžu zvyšovať popularitu týchto strán. Prvým typom je rozhorčenie z ekonomickej situácie, kde voliči volia populistickú radikálnu pravicu, pretože nie sú spokojní so svojim ekonomickým postavením, ekonomickou situáciou štátu a mierou nezamestnanosti. Kern, Marien a Hooghe (2015) vo svojom výskume potvrdili, že ekonomická kríza medzi rokmi 2007 a 2009 a nárast nezamestnanosti v Európe spôsobil i nárast rozhorčenia u voličov prejavujúci sa ich zvýšenou politickou mobilizáciou a odovzdávaním protestných hlasov aj populisticko-radikálnym pravicovým stranám. Rozhorčenie môže vyvolávať nielen aktuálna ekonomická situácia, ale tiež deprivácia z ekonomickej situácie v minulosti. Takže sa môže ekonomická situácia voliča alebo regiónu zlepšovať, ale stále je viditeľné rozhorčenie z minulých rokov (Greve et al. 2021). Druhým typom rozhorčenia, ktorý využíva populistická radikálna pravica, je rozhorčenie voličov z vlády. Tento typ rozhorčenia je úzko prepojený s problematikou korupcie politikov. To vedie k tomu, že sa voliči rozhodujú udeľovať protestné hlasy stranám, ktoré tvrdia, že zakročia proti korupcii. Tretím, a podľa Ivarsflatenevej (2008) najdôležitejším typom rozhorčenia pre západoeurópske populisticko-radikálne pravicové strany, je rozhorčenie z imigrácie. Tento vplyv potvrdzujú výskumy Shuermansa a de Maesschalcka (2010) v Belgicku a van Genta, Jansena a Smitsa (2014) v Holandsku. Oba výskumy poukázali na to, že väčšia podpora pre populisticko-radikálne pravicové strany bola v oblastiach s menším počtom imigrantov a väčšiu úlohu, ako reálny počet cudzincov, zohrávalo rozhorčenie a strach z možného príchodu imigrantov do ich regiónu.

Metodika a použité dáta

Pre diskusiu o výpovednej schopnosti vyššie predstavených teórií v podmienkach českej a slovenskej spoločnosti sú formulované tri hypotézy, ktoré, posudzované spoločne, umožnia potvrdiť explanačnú silu vyššie zmienených teórií a súčasne umožnia identifikovať hlavné faktory podmieňujúce geografické rozdiely vo volebnej podpore populistickej radikálnej pravice. Z diskusie je zrejmé, že sa tieto teórie vzájomne nevylučujú, čiastočne sa prekrývajú a v niektorých prípadoch sa opierajú o rovnaké alebo obdobné indikátory. U jednotlivých teórií sa môže iba posudzovať ich relatívny prínos k explanácii vzťahu medzi mierou volebnej podpory pre populistickú radikálnu pravicu a sociálnymi, ekonomickými, sídelnými a inými charakteristikami regiónov vyjadrených pomocou empirických indikátorov. Hypotézy sú formulované tak, aby umožnili čo najlepšie posúdiť vypovedajúcu schopnosť teórií, vychádzali

zo zistení predchádzajúcich autorov a aby ich bolo možné potvrdzovať pomocou empirických indikátorov na úrovni okresov.

H1: Volebná podpora populistickéj radikálnej pravice je vyššia v okresoch s vyšším podielom veriacich obyvateľov, s nižším podielom podnikateľov so zamestnancami a s nižšou mierou urbanizácie.

Pri potvrdení platnosti hypotézy H1 je pre vysvetlenie geografických rozdielov vo volebnej podpore populistickéj radikálnej pravice relevantná pôvodná teória konfliktných línií Lipseta a Rokkana. Jednotlivé indikátory reprezentujú tri zo štyroch konfliktných línií. Konfliktná línia centrum verzus periféria nie je zaradená do hypotézy, pretože podľa Pinka a Vody (2012) neexistuje v priestore Česka politická periféria a na Slovensku ju reprezentujú iba maďarské politické subjekty, ktoré viac reprezentuje nacionalistická konfliktná línia transformácie (Hloušek – Kopeček 2004).

H2: Volebná podpora populistickéj radikálnej pravice je vyššia v okresoch s vyšším podielom Českého respektíve Slovenského obyvateľstva a s nižšou volebnou účasťou vo voľbách do Európskeho parlamentu.

Cieľom hypotézy H2 je potvrdiť platnosť niektorých upravených konfliktných línií v podmienkach Česka a Slovenska. Skúma sa platnosť nacionalistickej konfliktnéj línie transformácie a konfliktnéj línie medzi eurooptimistickými a euroskeptickými postojmi. Treba však poznamenať, že i kedy sa ukáže vyššia volebná podpora populistickéj radikálnej pravice i v okresoch s vyššou volebnou účasťou vo voľbách do Európskeho parlamentu, neznamená to automaticky zavrnutie hypotézy H2, pretože najmä v európskych voľbách v roku 2019 populisticko-radikálne pravicové strany sa snažili mobilizovať svojich voličov. Táto mobilizácia mala ale za cieľ oslabiť fungovanie Európskej únie a posilniť euroskeptické hnutia.

H3: Volebná podpora populistickéj radikálnej teórie je vyššia v okresoch s vyššou mierou nezamestnanosti a s lepšou nezamestnanosťou než mali pred desiatimi rokmi.

Hypotéza H3 sa snaží potvrdiť teóriu rozhorčenia, konkrétne rozhorčenie z aktuálnej a zároveň aj z minulej ekonomickej situácie.

Na hodnotenie potenciálneho vplyvu vybraných empirických indikátorov na výšku volebnej podpory populisticko-radikálnych pravicových strán v okresoch Česka a Slovenska je použitá viacnásobná lineárna regresia. Tento univerzálny štatistický model umožňuje v súbore nezávislých premenných $x_1, \dots, x_n$ identifikovať premenné, ktoré významne vysvetľujú variabilitu závislej premennej Y a zistiť, akú časť variability závislé premenné dokážu nezávislé premenné vysvetliť a tiež posúdiť relatívnu dôležitosť každej z nezávislých premenných (Rabušic 2004). Ďalej je použitá metóda váženej regresnej analýzy. Vstupné premenné sú vážené počtom voličov zapísaných vo volebných zoznamoch obce. Pre poradie vstupu nezávislých premenných do regresného modelu je

zvolená štandardná metóda (ENTER). Prínos jednotlivých premenných pre vysvetlenie variability volebnej účasti sa hodnotí štandardizovaným regresným koeficientom (beta). Čím vyššia je absolútna hodnota štandardizovaného koeficientu, tým je daná nezávislá premenná významnejšia pre vysvetlenie variability závislé premenné (Hendl 2012).

Analyzovaná je volebná podpora populisticko-radikálnych pravicových strán v parlamentných voľbách konaných v rokoch 2010 až 2020 v Česku a na Slovensku a to na úrovni okresov. V rámci Česka sa jedná o voľby v rokoch 2010, 2013 a 2017, kedy je analyzovaná volebná podpora Dělnické strany sociální spravedlnosti (ďalej DSSS) vo voľbách v rokoch 2010, 2013 a 2017, hnutia Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury (ďalej Úsvit) za rok 2013 a hnutia Svoboda a přímá demokracie (ďalej SPD) vo voľbách v roku 2017. Na Slovensku sa jedná o voľby v rokoch 2010, 2012, 2016 a 2020, kedy je analyzovaná volebná podpora Slovenskej národnej strany (ďalej SNS) a strany Kotlebovci - Ľudová strana Naše Slovensko (ďalej ĽSNS) v rokoch 2010, 2012, 2016 a 2020 a strany VLASTĚ vo voľbách v roku 2020. Vybrané strany vo svojich predvolebných programoch spĺňali všetky tri znaky populistickej radikálnej pravice podľa Mudda (2007), ako sú nativizmus, silný štát a populizmus. Z tohto dôvodu nebola za populistickú radikálnu pravicu označená napríklad slovenská strana Sme rodina, ktorá sa síce v rámci európskeho politického spektra sama hlási k tomuto typu strán, avšak z hľadiska Muddeho kritérií spĺňa iba podmienky populizmu a čiastočne nativizmu.

Údaje o volebnej podpore populisticko-radikálnych politických strán v Česku sú získané z Českého statistického úradu (2017a, 2017b, 2017c). Údaje o volebných výsledkoch na Slovensku pochádzajú zo Štatistického úradu Slovenskej republiky (2010, 2012, 2016, 2020). Nezávislé premenné sú vybrané tak, aby sa vzťahovali k tým aspektom sociálnej štruktúry okresov, s ktorými pracujú spomenuté teórie konfliktných línií a rozhorčenia. K zabráneniu multikolinearity nezávislých premenných sú použité dve metódy. Najskôr dochádza na základe korelačnej analýzy k vylúčeniu premenných s vysokou párovou koreláciou s niektorou ďalšou nezávislou premennou. Následne je testom multikolinearity overené, že žiadna z nezávislých premenných nemá hodnotu tolerancie menšiu ako 0,2 a ani hodnotu faktoru zvyšujúceho rozptyl (VIF) vyššiu než 5 (Rabušic 2004).

Je vybraných sedem nezávislých premenných. *Podiel veriacich obyvateľov* (VERIACI), *podiel podnikateľov zo zamestnancami k počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva* (PODNIK) a *miera urbanizácie* (URBAN) sú zvolené pre testovanie platnosti klasickej teórie konfliktných línií. S týmito premennými ako ukazovateľmi teórie konfliktných línií v priestore Česka a Slovenska pracovali napríklad Madleňák (2012) alebo Pink a Voda (2012). Ako relevantné ukazovatele pre verifikáciu modifikovaných teórií konfliktných línií sú

použité *podiel obyvateľov českej, respektíve slovenskej národnosti* (ČEŠI/SLOVÁCI) a *volebná účasť vo voľbách do Európskeho parlamentu* (EURO). Hooghe a Marks (2017) a Vasilopoulou (2018) poukazujú na to, že euroskeptickí voliči populisticko-radikálnych pravicových strán majú menší záujem o voľby do Európskeho parlamentu, takže volebná účasť do tejto inštitúcie môže byť vhodným ukazovateľom podpory tejto politickej rodiny. Avšak na druhú stranu tiež podotýkajú, že v niektorých prípadoch sa populistická radikálna pravica snaží mobilizovať voličov, aby išla voliť vo voľbách do Európskeho parlamentu. *Miera nezamestnanosti* (NEZAM) a *index zmeny nezamestnanosti za desať rokov* (INEZ10) slúžia v analýzach ako ukazovatele platnosti teórie rozhorčenia. Index zmeny nezamestnanosti za desať rokov je vypočítaný ako rozdiel miery nezamestnanosti v roku volieb a miery nezamestnanosti z pred desiatich rokov. Pre porovnateľnosť hodnôt medzi sebou je miera nezamestnanosti relativizovaná k celoštátnemu priemeru v danom roku. Ivarsflatenova (2008) a Kern, Marien a Hooghe (2015) považujú ukazovateľ nezamestnanosti za jeden znak, ktorý naznačuje ekonomické rozhorčenie voličov. A Greve, Fritsch a Wyrwich (2021) považujú za dôležité sledovať aj dlhodobý trend vývoja ekonomickej situácie v regióne.

Zdrojom dát o sociálnej štruktúre sú databázy Českého statistického úradu a Štatistického úradu Slovenskej republiky vychádzajúce zo sčítania obyvateľstva v roku 2011 (Český statistický úrad 2021, Štatistický úrad SR 2021a). Zo sčítania sú získane údaje o náboženskej (VERIACI), ekonomickej (PODNIK) a národnostne štruktúre obyvateľstva (ČEŠI/SLOVÁCI). Z priebežnej evidencie štatistických úradov pochádzajú údaje o miere urbanizácie (Český statistický úrad 2021, Štatistický úrad SR 2021a) a o volebnej účasti do Európskeho parlamentu z rokov 2009, 2014 a 2019 (Český statistický úrad 2020, Štatistický úrad SR 2021b). Volebná účasť do Európskeho parlamentu z roku 2009 vstupovala do regresných modelov pre parlamentné voľby v roku 2010. Volebná účasť z roku 2014 zas pre parlamentné voľby v rokoch 2012, 2013 a 2016 a volebná účasť do Európskeho parlamentu z roku 2019 vstupovala do regresného modelu pre parlamentné voľby v rokoch 2017 a 2020. Údaje o miere urbanizácie sú brané za rok, v ktorom sa konali voľby. Údaje o nezamestnanosti (NEZAM, INEZ10) sú získane zo štatistík úradov práce v Česku (Ministerstvo práce a sociálnych vecí 2021) a na Slovensku (Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny 2021). Sú vypočítané ich trojmesačné priemery, a to ako priemer mesiaca, v ktorom sa konali voľby a predchádzajúcich dvoch mesiacov.

Z vyššie spomenutého vychádza to, že táto práca analyzuje agregátne dáta. Problémom týchto dát je, že často neponúkajú konkrétne informácie, ktoré výskumník požaduje, a preto musí použiť pri analýze iné podobné premenné, ktoré sú dostupné. Ďalším problémom je aktuálnosť dát. Niektoré dáta sú

dostupné len zo sčítania obyvateľstva, ktoré sa koná raz za desať rokov. Pri týchto dátach sa tiež musí dávať pozor na to, aby nedochádzalo k ekologickej chybe pri interpretácii, kedy štatistický vzťah významný na agregátnej úrovni nemusí byť významný na úrovni jednotlivca (Kostecký – Čermák 2002). Všetky tieto problémy je potreba zohľadniť pri interpretácii výsledkov.

Výsledky

Z regresných modelov vyplýva, že až na volebnú podporu strany DSSS v roku 2017, je najvýznamnejším faktorom vysvetľujúcim volebnú podporu populisticko-radikálnych pravicových strán v Česku volebná účasť do Európskeho parlamentu (pozri tabuľky 1 a 2). S rastom podielu veriacich ľudí v okresoch je pozorované zníženie volebnej podpory strany DSSS vo všetkých troch voľbách. Naproti tomu u strany Úsvit v roku 2013 je trend opačný. Vo voľbách v rokoch 2010 a 2013 má populistická radikálna pravica väčšiu podporu v okresoch s vyšším zastúpením podnikateľov so zamestnancami. Strana SPD v roku 2017 má vyššiu volebnú podporu v okresoch s nižším podielom obyvateľov českej národnosti, čo môže poukazovať na jej vyššiu podporu na Morave a v Sliezsku. Strana DSSS má vyššiu volebnú podporu v okresoch, kde je nižšia miera nezamestnanosti oproti stavu z pred desiatich rokov.

Tabuľka č. 1: Výsledky regresných analýz pre DSSS vo voľbách v rokoch 2010 až 2017

Premenné	Voľby v roku 2010		Voľby v roku 2013		Voľby v roku 2017	
	beta	p	beta	p	beta	p
VERIACI	-0,39	0,00	-0,44	0,00	-0,40	0,00
PODNIK	0,20	0,05	0,20	0,04	-0,02	0,90
URBAN	0,14	0,08	0,13	0,09	-0,04	0,67
ČEŠI	0,04	0,69	0,05	0,57	0,06	0,54
EURO	-0,58	0,00	-0,65	0,00	-0,28	0,16
NEZAM	0,27	0,06	0,13	0,26	0,13	0,35
INEZ10	-0,13	0,08	-0,15	0,08	-0,39	0,00
	R²	0,69	R²	0,75	R²	0,62

Zdroj dát: Český statistický úřad 2017a, 2017b, 2017c

Na Slovensku je pre všetky analyzované populisticko-radikálne pravicové strany vo všetkých voľbách významným vysvetľujúcim faktorom podiel obyvateľov so slovenskou národnosťou (pozri tabuľky 3 až 5). V okresoch s vyšším podielom Slovákov je i vyššia podpora populistickej radikálnej pravice. S rastúcou mierou nezamestnanosti rastie i volebná podpora strany ĽSNS vo všetkých skúmaných voľbách a tiež i volebná podpora strany SNS

v roku 2020. Stana ĽSNS v rokoch 2016 a 2020 a strana SNS vo voľbách v roku 2020 majú vyššiu volebnú podporu aj v okresoch, kde je nižšia miera nezamestnanosti oproti stavu z pred desiatich rokov. Volebná účasť do Európskeho parlamentu negatívne ovplyvňuje volebnú podporu strán ĽSNS a VLAST vo voľbách v roku 2020. Negatívne tiež ovplyvňuje podiel veriacich volebnú podporu ĽSNS v rokoch 2010 a 2012. Naopak strany SNS a VLAST majú v roku 2020 vyššiu volebnú podporu v okresoch s vyšším podielom veriacich. Pre stranu VLAST je významným faktorom ovplyvňujúcim jej volebnú podporu i miera urbanizácie.

Tabuľka č. 2: Výsledky regresných analýz pre Úsvit vo voľbách v roku 2013 a SPD vo voľbách v roku 2017

Premenné	Voľby v roku 2013		Voľby v roku 2017	
	beta	p	beta	p
VERIACI	0,23	0,02	0,08	0,21
PODNIK	0,20	0,07	0,02	0,74
URBAN	-0,12	0,07	-0,04	0,46
ČEŠI	-0,06	0,56	-0,24	0,00
EURO	-1,02	0,00	-0,87	0,00
NEZAM	-0,01	0,94	0,03	0,72
INEZ10	0,20	0,04	0,02	0,76
	R²	0,70	R²	0,86

Zdroj dát: Český statistický úřad 2017a, 2017b, 2017c

Tabuľka č. 3: Výsledky regresných analýz pre SNS vo voľbách v rokoch 2010 až 2016

Premenné	Voľby v roku 2010		Voľby v roku 2012		Voľby v roku 2016	
	beta	p	beta	p	beta	p
VERIACI	0,11	0,48	0,01	0,96	0,11	0,37
PODNIK	-0,04	0,84	0,12	0,59	-0,02	0,90
URBAN	-0,25	0,11	-0,21	0,23	-0,13	0,36
SLOVÁCI	0,67	0,00	0,59	0,00	0,71	0,00
EURO	0,16	0,24	-0,18	0,27	-0,13	0,32
NEZAM	0,02	0,93	-0,09	0,70	0,08	0,56
INEZ10	-0,05	0,74	0,11	0,42	0,01	0,92
	R²	0,44	R²	0,39	R²	0,58

Zdroj dát: Štatistický úrad SR 2010, 2012, 2016

Tabuľka č. 4: Výsledky regresných analýz pre ĽSNS vo voľbách v rokoch 2010 až 2016

Premenné	Voľby v roku 2010		Voľby v roku 2012		Voľby v roku 2016	
	beta	p	beta	p	beta	p
VERIACI	-0,26	0,10	-0,41	0,01	-0,09	0,36
PODNIK	-0,34	0,10	-0,17	0,45	-0,07	0,65
URBAN	-0,07	0,68	-0,22	0,22	-0,26	0,02
SLOVÁCI	0,27	0,10	0,38	0,02	0,70	0,00
EURO	0,08	0,61	-0,03	0,84	-0,12	0,25
NEZAM	0,48	0,07	0,47	0,06	0,37	0,00
INEZ10	-0,11	0,50	-0,11	0,45	-0,17	0,06
	R²	0,37	R²	0,35	R²	0,72

Zdroj dát: Štatistický úrad SR 2010, 2012, 2016

Tabuľka č. 5: Výsledky regresných analýz pre SNS, ĽSNS a VLAST' vo voľbách v roku 2020

Premenné	SNS		ĽSNS		VLAST'	
	beta	p	beta	p	beta	p
VERIACI	0,37	0,00	-0,15	0,13	0,29	0,02
PODNIK	0,09	0,61	-0,12	0,41	0,03	0,87
URBAN	0,13	0,32	-0,14	0,20	0,43	0,00
SLOVÁCI	0,74	0,00	0,68	0,00	0,70	0,00
EURO	-0,21	0,21	-0,31	0,03	-0,44	0,02
NEZAM	0,40	0,04	0,52	0,00	-0,01	0,96
INEZ10	-0,31	0,03	-0,41	0,00	0,19	0,22
	R²	0,62	R²	0,74	R²	0,57

Zdroj dát: Štatistický úrad SR 2020

Keď sa porovnajú regresné modely volebnej podpory českých a slovenských populisticko-radikálnych pravicových strán, je vidno určité podobnosti, ale aj rozdiely. V Česku najvýraznejšie ovplyvňuje volebnú podporu v okresoch výška volebnej účasti do Európskeho parlamentu. Naproti tomu na Slovensku významne ovplyvňuje volebnú podporu iba u dvoch populisticko-radikálnych pravicových strán v roku 2020. Na Slovensku najvýznamnejší faktor národnosti je v Česku významný len pre stranu SPD v roku 2017. V obidvoch krajinách existujú strany, ktoré majú vyššiu volebnú podporu v okresoch s vyšším podielom veriacich (Úsvit v roku 2013, SNS a VLAST' v roku 2020) a potom strany, ktoré ju majú v týchto okresoch nižšiu (DSSS a ĽSNS v roku 2010 a 2012). Populisticko-radikálne pravicové strany majú zvyčajne vyššiu volebnú podporu v okresoch, kde došlo k zlepšeniu stavu

nezamestnanosti oproti situácii z pred desiatich rokov. Opačne to má len hnutie Úsvit vo voľbách v roku 2013.

Dôležitým zistením je to, že postupom času dochádza k zvyšovaniu podielu variability závisle premennej vysvetlenej regresným modelom, čo je indikované nárastom koeficientu determinácie (R^2). Výnimkou sú len regresné modely za voľby v roku 2012 na Slovensku a regresný model strany DSSS v roku 2017. Regresné modely s vyšším koeficientom determinácie majú vyššiu vypovedaciu schopnosť, čo svedčí o tom, že rozdiely medzi okresmi Česka a Slovenska sa v čase stávajú viac podmienené sledovanými sociálno-ekonomickými indikátormi.

Diskusia a záver

Hlavným cieľom práce je pomocou teórií a predchádzajúcich zistení identifikovať sociálne faktory, ktoré potencionálne vysvetľujú rozloženie volebnej podpory populistických radikálnych strán v Česku a na Slovensku. K tomu sú vytvorené tri hypotézy H1, H2, H3.

Hypotéza H1 overuje platnosť klasickej teórie konfliktných línií pomocou troch premenných, ktoré reprezentujú tri konfliktné línie. U konfliktnej línie cirkev verus štát sa ukazuje, že DSSS vo všetkých skúmaných voľbách a LSNS vo voľbách v roku 2010 a 2012 majú nižšiu podporu v okresoch s vyšším podielom veriacich a strany SNS a VLAST v roku 2020 a Úsvit v roku 2013 naopak vyššiu. To poukazuje na to, že skúmaná konfliktná línia ovplyvňuje volebnú podporu populisticko-radikálnych pravicových strán, ale taktiež záleží na postoji jednotlivých strán k cirkvi a primárne ku kresťanstvu a ako veľmi je pre nich táto téma dôležitá (Mareš 2003; Mikuš – Gurňák 2016, 2019). Význam premenných zastupujúcich konfliktné línie robotníci verus zamestnávateľia a mesto verus vidiek nie je zvyčajne výraznejší pre vysvetlenie regresného modelu. Z týchto výsledkov vyplýva, že hypotéza H1 je vyvrátená.

Naproti tomu premenné, ktoré vychádzajú z hypotézy H2, patrí k najvýznamnejším faktorom ovplyvňujúcim volebnú podporu populisticko-radikálnych pravicových strán. V Česku to je premenná výšky volebnej účasti vo voľbách do Európskeho parlamentu. Toto môže ukazovať dôležitosť konfliktnej línie eurooptimizmus verus euroskepticizmus pre pochopenie volebnej podpory populistickej radikálnej pravice, ktorá sa výrazne stavia na stranu kritikov a odporcov Európskej únie (Vasilopoulou 2018). Naproti tomu na Slovensku je tento faktor významný až vo voľbách v roku 2020 a oveľa väčšiu dôležitosť má podiel slovenského obyvateľstva v okresoch. To poukazuje na platnosť nacionalistickej konfliktnej línie transformácie na Slovensku. V Česku nie je táto premenná tak významná preto, že na rozdiel od Slovenska nie je v Česku výrazná národnostná menšina (Hloušek – Kopeček 2004). Zaujímavé

je, že aj napriek zvýšenej snahe mobilizovať svojich voličov v Európskych voľbách v roku 2019 sa u populisticko-radikálnej pravice neukázal pozitívny vzťah medzi volebnou účasťou vo voľbách do Európskeho parlamentu a volebnou podporou týchto strán v národných voľbách. Hypotéza H2 sa v priestore Česka a Slovenska potvrdila.

Hypotéza H3 sa snaží overiť platnosť teórie rozhorčenia, teda konkrétne rozhorčenie z ekonomickej situácie. Ukazuje sa, že populisticko-radikálne pravicové strany, najmä na Slovensku, majú vyššiu podporu v okresoch s vyššou mierou nezamestnanosti. Tiež sa ukazuje, že niektoré strany majú vyššiu podporu v okresoch, u ktorých došlo k zlepšeniu stavu nezamestnanosti oproti situácii z pred desiatich rokov. To môže naznačovať, že v Česku a na Slovensku existuje deprivácia z minulej ekonomickej situácie, aj keď si daný okres ekonomicky polepšil (Greve et al. 2021). Tieto skutočnosti potvrdzujú hypotézu H3. Súčasne je však treba pripomenúť, že nezamestnanosť môže odrážať aj vplyv iných faktorov, ako je napríklad vzdelanostná štruktúra alebo geografická poloha a vzťah medzi volebnou podporou populisticko-radikálnej pravice a nezamestnanosťou preto nie je nezávislý na iných podmieňujúcich faktoroch.

Výsledky analýz ukazujú, že populistická radikálna pravica v Česku a na Slovensku má typické znaky populisticko-radikálnej pravice v strednej a východnej Európe, ktorými ich charakterizuje Mudde (2005) alebo Bustiková (2018). Ide napríklad o dôraz na vyzdvihovanie vlastného národa alebo poukazovanie na zlú ekonomickú situáciu a vyššiu nezamestnanosť. To je v súlade so skoršími prácami, ktoré analyzovali volebnú podporu týchto strán v skúmanej oblasti (Mareš 2003; Mikuš – Gurňák 2012, 2019). Tiež je viditeľný istý posun populisticko-radikálnych pravicových strán v Česku a na Slovensku k znakom charakteristickým pre populistickú radikálnu pravicu v západnej Európe, na čo poukazujú v svojich prácach Polyakova (2015) alebo Pytlas (2018). Konkrétne to je vidieť u volebnej účasti do Európskeho parlamentu čo môže byť znakom euroskepticizmu (Vasilopoulou 2018). Zaujímavé je, že tento ukazovateľ bol významný v Česku po celú skúmanú dobu, zatiaľ čo na Slovensku sa stal významným faktorom až v posledných skúmaných voľbách v roku 2020.

Empirickú verifikáciu všetkých uvedených hypotéz je treba považovať za sprostredkovanú a podmienenú aj inými faktormi okrem tých, ktoré hypotézy podporujú. Preto sa nedá povedať, že rozloženie volebnej podpory populisticko-radikálnej pravice v Česku a na Slovensku sa dá vysvetliť pomocou jednej konkrétnej teórie. Uskutočnená analýza naopak ukazuje, že k vysvetleniu rozloženia volebnej podpory okrem klasickej teórie konfliktných línií Lipseta a Rokkana, je treba brať v úvahu aj ďalšie konfliktné línie reflektujúce vývoj v druhej polovici 20. storočia a špecifiká prostredia strednej a východnej

Európy. Tiež sa potvrdilo, že je vhodné pracovať aj s inými teóriami a konceptmi, ako v tomto prípade s teóriou rozhorčenia, ktoré ponúknu ďalšie možnosti vysvetlenia rozloženia podpory populistickej radikálnej pravice. V každom prípade zostane populistická radikálna pravica v Česku a na Slovensku významným hráčom vo voľbách a preto je dôležité venovať jej pozornosť v sociologickom i geografickom výskume.

***Dominik Kevický** je študentom doktorského štúdia sociálnej geografie a regionálneho rozvoja na Prírodovedecké fakulte Masarykovej univerzity v Brne. Na rovnakej univerzite vyštudoval magisterský obor Sociálna geografia a regionálny rozvoj so špecializáciou na volebnú geografiu. Vedecky sa venuje geografickým aspektom volebnej účasti a priestorovej nerovnomernosti podpory populistickej radikálnej pravice.*

LITERATÚRA

- BORNSCHIER, S., 2018: Globalization, Cleavages and the Radical Right. In: Rydgren, J. (ed.): The Oxford Handbook of the Radical Right. New York: Oxford University Press. s. 311-347.
- BUSTIKOVÁ, L., 2018: The Radical Right in Eastern Europe. In: Rydgren, J. (ed.): The Oxford Handbook of the Radical Right. New York: Oxford University Press. s. 799-821.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2017a: Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 28.05. – 29.05.2010. [on-line]. [citované 31. 7. 2020]. Dostupné na: <https://volby.cz/pls/ps2010/ps>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2017b: Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 25.10. – 26.10.2013. [on-line]. [citované 31. 7. 2020]. Dostupné na: <https://volby.cz/pls/ps2013/ps>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2017c: Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 20.10. – 21.10.2017 (promítnuto usnesení NSS). [on-line]. [citované 31. 7. 2020]. Dostupné na: <https://volby.cz/pls/ps2017nss/ps?xjazyk=CZ>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2020: Výsledky voleb a referend. [on-line]. [citované 31. 5. 2020]. Dostupné na: <https://volby.cz/>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2021: Veřejná databáze. [on-line]. [citované 31. 5. 2020]. Dostupné na: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/>
- ESSLETZBICHLER, J. – DISSLBACHER, F. – MOSER, M., 2018: The Victims of Neoliberal Globalisation and the Rise of the Populist Vote: A Comparative Analysis of Three Recent Electoral Decisions. Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 11(1): 73-94. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx025>

- EVANS, G. – WHITEFIELD, S., 1995: Social and Ideological Cleavage Formation in Post-Communist Hungary. *Europe-Asia Studies*, 47: 1177-1204.
DOI: <https://doi.org/10.1080/09668139508412314>
- EVANS, G. – WHITEFIELD, S., 1998: The Structuring of Political Cleavages in Post-Communist Societies: The Case of the Czech Republic and Slovakia. *Political Studies* 46(1): 115-139.
DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00133>
- EVANS, G. – WHITEFIELD, S., 2000: Explaining the Formation of Electoral Cleavages in Post-Communist Democracies. [on-line] [citované 17. 6. 2021]. Dostupné na: <http://www.uh.edu/democracy/evansp.pdf>
- GREGOR, K., 2015: Who are Kotleba's Voters? Voters' Transitions in the Banská Bystrica Region in 2009 – 2014. *Sociológia*, 47(3): 235-252.
- GREVE, M. – FRITSCH, M., - WYRWICH, M., 2021: Long-Term Decline of Regions and Rise of Populism: The Case of Germany. *Jena Economic Research papers* 2021-006. Jena: Friedrich-Schiller-University Jena. 32 s.
- HENDL, J., 2012: Přehled statistických metod. Analýza a metaanalýza dat. Praha: Portál. 736 s.
- HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L., 2004: Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě. Brno: Masarykova univerzita. 224 s.
- HOOGHE, L. – MARKS, G., 2017: Cleavage Theory Meets Europe's Crises: Lipset, Rokkan, and the Transnational Cleavage. *Journal of European Public Policy* 25(1): 109-135.
DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1310279>
- IVARSFLATEN, E., 2008: What Unites Right-Wing Populists in Western Europe? Re-Examining Grievance Mobilization Models in Seven Successful Cases. *Comparative Political Studies* 41(1): 3-23.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0010414006294168>
- KALLIS, A., 2018: The Radical Right and Islamophobia. In: Rydgren, J. (ed.): *The Oxford Handbook of the Radical Right*. New York: Oxford University Press. s. 76-101.
- KASPROWICZ, D., 2015: The Radical Right in Poland – from the Mainstream to the Margins. A Case of Interconnectivity. In: Minkenberg, M. (ed.): *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*. Londýn: Routledge. s. 157-182.
- KERN, A. – MARIEN, S. – HOOGHE, M., 2015: Economic Crisis and Levels of Political Participation in Europe (2002 – 2010): The Role of Resources and Grievances. *West European Politics* 38(3): 465-490.
DOI: <https://doi.org/10.1080/01402382.2014.993152>

- KITSCHOLT, H., 1995: Formation of Party Cleavages in Postcommunist Democracies Theoretical Propositions. *Party Politics* 1(4): 447-472.
DOI: <https://doi.org/10.1177/1354068895001004002>
- KLANDERMANS, B. – ROEFS, M. – OLIVIER, J., 2001: Grievance Formation in a Country in Transition: South Africa, 1994 – 1998. *Social Psychology Quarterly* 64(1): 41-54. DOI: <https://doi.org/10.2307/3090149>
- KLANDERMANS, B. – VAN DER TOORN, J. – VAN STEKELENBURG, J., 2008: Embeddedness and Identity: How Immigrants Turn Grievances into Action. *American Sociological Review* 73(6): 992-1012.
DOI: <https://doi.org/10.1177/000312240807300606>
- KLUKNAVSKÁ, A. – SMOLÍK, J., 2016: We hate them all? Issue Adaptation of Extreme Right Parties in Slovakia 1993 – 2016. *Communist and Post-Communist Studies* 49(4): 335-344.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2016.09.002>
- KOSTELECKÝ, T. – ČERMÁK, D. 2002: Výběrová šetření a analýza agregát-ních dat – diskuse na téma použitelnosti různých přístupů v komparativních analýzách politického chování. In: Kostecký, T., Stachová, J., Čermák, D. (eds.): *Region a politika*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. s. 34-49.
- KREKÓ, P. – MAYER, G., 2015: Transforming Hungary – Together? An Analysis of the Fidesz-Jobbik Relationship. In: Minkenberg, M. (ed.): *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*. Londýn: Routledge. s. 183-205.
- KUPKA, P. – LARYŠ, M. – SMOLÍK, J., 2009: *Krajní pravice ve vybraných zemích střední a východní Evropy: Slovensko, Polsko, Ukrajina, Bělorusko, Rusko*. Brno: Masarykova univerzita. 268 s.
- LIJPHART, A., 1999: *Patterns of Democracy: Government Forms and Performances in Thirty-Six Countries*. New Heaven and London: Yale University Press. 351 s.
- LIPSET, S. M. – ROKKAN, S., 1967: Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments. In: Lipset, S. M., Rokkan, S. (eds.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press. s. 1-64.
- MADLEŇÁK, T., 2012: *Regionálna diferenciácia volebného správania na Slovensku (1998-2010)*. Bratislava: Veda. 232 s.
- MAREŠ, M., 2003: *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR. Brno: Barrister a Principal*. 655 s.
- MIKEŠOVÁ, R., 2019: Vliv lokálního prostředí na volební chování v Česku. *Geografie*, 124(4): 411-432.
DOI: <https://doi.org/10.37040/geografie2019124040411>

- MIKUŠ, R. – GURŇÁK, D., 2012: Vývoj pozícií politického extrémizmu, radikalizmu a nacionalizmu v rôznych úrovniach volieb na Slovensku. *Geografické informácie*, 16(2): 38-49.
- MIKUŠ, R. – GURŇÁK, D., 2016: Rómska otázka ako jeden z mobilizačných faktorov volebnej podpory krajnej pravice na Slovensku a v Maďarsku. *Geographia Cassioviensis*, 10(1): 29-46.
- MIKUŠ, R. – GURŇÁK, D., 2019: Demokraticky k autokracii? Analýza volebnej podpory krajnej pravice na Slovensku, v Maďarsku a Rumunsku. Bratislava: Univerzita Komenského. 200 s.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2021: Nezaměstnanost – měsíční. [on-line]. [citované 11. 5. 2021]. Dostupné na: <https://www.mpsv.cz/web/cz/mesicni>
- MINKENBERG, M., 2002: The Radical Right in Postsocialist Central and Eastern Europe: Comparative Observations and Interpretations. *East European Politics and Societies*, 16(2): 335-362.
DOI: <https://doi.org/10.1177/088832540201600201>
- MUDDE, C., 1996: The War of Words Defining the Extreme Right Party Family. *West European Politics*, 19(2): 225-248.
DOI: <https://doi.org/10.1080/01402389608425132>
- MUDDE, C., 2000: Extreme-Rights Parties in Eastern Europe. *Patterns of Prejudice*, 34(1): 5-27. DOI: <https://doi.org/10.1080/00313220008559132>
- MUDDE, C., 2005: *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*. Londýn: Routledge. 308 s.
- MUDDE, C., 2007: *Populist Radical Right Parties in Europe*, New York: Cambridge University Press. 385 s.
- PINK, M. – VODA, P., 2012: Vysvětlení prostorových vzorců volebního chování v parlamentních volbách v České republice a na Slovensku v letech 1996 – 2010. In: Pink, M., Eibl, O., Havlík, V., Madleňák, T., Spáček, P., Voda, P.: *Volební mapy České a Slovenské republiky po roce 1993: vzorce, trendy, proměny*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. s. 201-242.
- POLYAKOVA, A., 2015: The Backward East? Explaining Differences in Support for Radical Right Parties in Western and Eastern Europe. *Journal of Comparative Politics*, 8(1): 49-74.
- PYTLAS, B., 2018: Radical Right Politics in East and West: Distinctive Yet Equivalent. *Sociology Compass*, 12(11): 1-15.
DOI: <https://doi.org/10.1111/soc4.12632>
- RABUŠIC, L., 2004: Mnohonásobná lineární regrese. [on-line]. [cit: 17. 6. 2021]. Dostupné na: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2004/SOC418/multipl_regres_1.pdf

- ROSKIN, M., 1993: The Emerging Party Systems of Central and Eastern Europe. *East European Quarterly* 27(1): 47-63.
- RYDGREN, J., 2007: The Sociology of the Radical Right. *Annual Review of Sociology*, 33: 241-262.
DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.33.040406.131752>
- SHUERMANS, N. – DE MAESSCHALCK, F., 2010: Fear of Crime as a Political Weapon: Explaining the Rise of Extreme Right Politics in the Flemish Countryside. *Social & Cultural Geography*, 11(3): 247-262.
DOI: <https://doi.org/10.1080/14649361003637190>
- STANLEY, B., 2011: Populism, Nationalism, or National Populism? An Analysis of Slovak Voting Behaviour at the 2010 Parliamentary Election. *Communist and Post-Communist Studies*, 44(4): 257-270.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2011.10.005>
- SUM, P., 2010: The Radical Right in Romania: Political Party Evolution and the Distancing of Romania from Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, 43(1): 19-29.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2010.01.005>
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, 2010: Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2010. Download výsledkov. [on-line]. [citované 11. 5. 2020]. Dostupné na: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2010/menu/indexd.jsp@lang=sk.htm>.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, 2012: Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2012. Download výsledkov. [on-line]. [citované 11. 5. 2020]. Dostupné na: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2012/menu/indexd.jsp@lang=sk.htm>.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, 2016: Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2016. Súbory na stiahnutie. [on-line]. [citované 11. 5. 2020]. Dostupné na: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/download.html>.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, 2020: Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2020. Súbory na stiahnutie. [on-line]. [citované 11. 5. 2020]. Dostupné na: <https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/download.html>.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, 2021a: Verejná databáza DATAcube. [on-line]. [citované 11. 5. 2021]. Dostupné na: <http://datacube.statistics.sk/>
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, 2021b: Voľby a referendá. [on-line]. [citované 11. 5. 2021]. Dostupné na: <https://volby.statistics.sk/>
- ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY 2021: Nezamestnanosť – mesačné štatistiky. [on-line]. [citované 11. 5. 2021]. Dostupné na: https://www.up-svr.gov.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254

- VAN GENT, W. P. C. – JANSEN, E. F. – SMITS, J. H. F., 2014: Right-wing Radical Populism in City and Suburbs: An Electoral Geography of the Partij Voor de Vrijheid in the Netherlands. *Urban Studies*, 51(9): 1775-1794.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0042098013505889>
- VASILOPOULOU, S., 2018: The Radical Right and Euroskepticism. In: Rydgren J. (ed.): *The Oxford Handbook of the Radical Right*. New York: Oxford University Press. s. 189-212.